

УДК (477)«1917»

Віталій Скальський*

ОБГОВОРЕННЯ ІІІ УНІВЕРСАЛУ У ХАРКІВСЬКІЙ МІСЬКІЙ ДУМІ (29 ЛИСТОПАДА ТА 2 ГРУДНЯ 1917 року)

Дана археографічна публікація містить газетні звіти про засідання Харківської міської думи, на яких обговорювався ІІІ Універсал Української Центральної Ради.

Ключові слова: Харківська міська дума, ІІІ Універсал, Українська Народна Республіка, Центральна Рада, резолюція.

Данная археографическая публикация вмещает газетные отчёты о заседаниях Харьковской городской думы, на которых обсуждался ІІІ Универсал Украинской Центральной Рады.

Ключевые слова: Харьковская городская дума, ІІІ Универсал, Украинская Народная Республика, Центральная Рада, резолюция.

The publication contains newspaper reports about the sitting of Kharkiv city council at which ІІІ Universal of Ukrainian Central Rada was discussed.

Key words: Kharkiv city council, ІІІ Universal, Ukrainian People's Republic, Central Rada, resolution.

До найбільш обговорюваних українським суспільством періоду революції 1917–1921 рр. документів належить ІІІ Універсал Української Центральної Ради, який було ухвалено на засіданні Малої Ради 7 листопада 1917 р. Головний зміст цього документу полягав у проголошенні Української Народної Республіки – першої у ХХ столітті української державності.

ІІІ Універсал так чи інакше зачіпав інтереси практично усіх мешканців України, адже у ньому йшлося про розв'язання найболючіших проблем – земельного та робітничого питання, припинення світової війни, скасування смертної кари, амністії політичним в'язням, забезпечення громадянських прав та свобод, прав місцевого самоврядування та національних меншин. Тож і не дивно, що проголошення ІІІ Універсалу супроводжувалося урочистостями: молебнями, співом «Заповіту» та «Ще не вмерла Україна», підняттям національного прапора. На адресу Центральної Ради, знову, як і у перші місяці революції, надходила маса вітальних листів та телеграм, а українські газети рясніли повідомленнями про підтримку ІІІ Універсалу територіаль-

* Скальський Віталій – науковий співробітник відділу історії Української революції 1917–1921 рр. Інституту історії України НАН України.

ними громадами, різноманітними зборами, з'їздами, громадськими організаціями, профспілками та радами. Подекуди III Універсал сприйняли як проголошення незалежності.

Утворення УНР активно обговорювалося міськими думами. Їх позиція була надзвичайно важлива для повної легітимізації влади Центральної Ради. Адже великі міста були як правило індиферентними до українського руху, хоча й не позбавлені активних та досить потужних українських громад. Саме вони організували 20-тисячну маніфестацію у Петрограді 12 березня¹ та Свято Свободи за участю 100 тисяч осіб у Києві 19 березня², що продемонстрували, по-перше, саму наявність українського національно-визвольного руху, а, по-друге, його потугу.

Одним із центрів українського національного життя поряд із Києвом, Полтавою, Катеринославом, Черніговом, Вінницею, петроградською та московською громадами був безумовно і Харків. У Харківській губернії чисельно переважали українці. Однак це не зупинило Тимчасовий уряд – його демократичність враз закінчилась на українському питанні. Згідно Тимчасової інструкції Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні від 4 серпня 1917 р. Харківщина не була включена до числа територій, на які поширювались повноваження фактичного українського уряду, створеного Центральною Радою – Генерального Секретаріату. Згадані в Інструкції губернії – Київська, Волинська, Подільська, Полтавська та Чернігівська без Мглинського, Суразького, Стародубського та Новозибківського повітів – по суті утворили українську автономію у складі Росії. Водночас, Тимчасова інструкція передбачала, що влада Генерального Секретаріату може бути поширена і на інші губернії та повіти, якщо «утворені в цих губерніях на основі постанови Тимчасового уряду земські установи висловляться за бажаність такого розповсюдження»³. Публікований документ дає нам ілюстрацію саме такого процесу.

Харківська міська дума була переобрана 9 липня 1917 р. згідно із постановою Тимчасового уряду від 15 квітня 1917 р. «Про проведення виборів гласних міських дум і про дільничні міські управління»⁴. За результатами виборів до думи пройшли есери – 54 місця, партія народної свободи (кадети) – 16, меншовики – 13, більшовики – 11, трудова народно-соціалістична партія – 8, об'єднаний єврейський список – 5, УСДРП та український демократичний блок – по 2, Поалей-Ціон, Адаш-Ізраель, поляки, союз квартиронаймачів та

¹ Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: документи і матеріали / Упоряд.: Верстюк В. (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – С. 53–54.

² Українська Центральна Рада: документи і матеріали. У 2 тт. / Упор.: Верстюк В. (керівник) та ін. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 47–50.

³ Там само. – С. 214.

⁴ О производстве выборов гласных городских дум и об участковых городских управлениях от 15 апреля 1917 г. // Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем сенате. Отдел I. – 1 мая 1917. – № 95. – Ст. 529. – С. 805–832.

союз поштово-телеграфних службовців – по 1 мандату⁵. Такому складу міської думи випало підтвердити приналежність Харкова до України.

Наприкінці жовтня 1917 р. політична ситуація кардинально змінилася. Тимчасовий уряд перестав існувати, а владу в Росії захоплювали більшовики. Українська Центральна Рада на своєму засіданні 31 жовтня ухвалює постанову «поширити в повній мірі владу Генерального Секретаріату на всі землі України, де більшість людності є українською»⁶. Це рішення спиралося не на думку земств (як це вимагав Тимчасовий уряд), а на постанови численних з'їздів (селянських, національних, загальнотериторіальних губернського та повітового рівня) та громадських організацій. Проте, це не применшувало легітимності ухвали Центральної Ради, адже станом на жовтень 1917 р. вибори до повітових земств відбулися далеко не скрізь. А там, де вибори уже були проведені, нові земства тільки розпочинали свою роботу та проводили перші організаційні засідання. Вибори ж до губернських земств (народних рад) планувалися на ще пізніший час. Тож з'їзди та громадські організації були достатньо повними репрезентантами громадської думки.

А вже за тиждень, 7 листопада було ухвалено III Універсал, згідно з яким Харківщина увійшла до складу УНР. Обговорення цього акту у Харківській міській думі відбулось 29 листопада та 2 грудня. Думські фракції та групи пропонували свої проекти резолюцій, які демонструють ставлення різних політичних партій (власне їх харківських організацій) до III Універсалу та в цілому до Центральної Ради, українського національно-визвольного руху та ідеї української державності. Ці проекти, вочевидь, є акумульованим відображенням громадської думки мешканців Харкова. Саме у цьому і полягає цінність публікованого документа.

Зауважимо, що публікується не офіційний протокол засідання думи, а газетний звіт про нього, розміщений у газеті «Южный край». А втім, тогочасна журналістська практика допускала повну передачу документів на шпальтах газети, тож достовірність газетної статті не викликає сумнівів.

Документ пройшов відповідну археографічну обробку. Мовно-стилістичні особливості документа збережено. Вживання малої та великої літер відповідає оригінальному документу. Пропущені в автентичному тексті частини слів (за винятком ініціалів) відновлено і взято у квадратні дужки. Частини тексту, що не були прочитані внаслідок поганого фізичного стану документа, а також ті, що не стосуються теми взято у квадратні дужки з трикрапкою.

⁵ Добрунова Л.Е. Харків доби національно-демократичної революції (лютий – грудень 1917 р.). Дис. ... канд. іст. наук / Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2001. – С. 127–128.

⁶ Українська Центральна Рада: документи і матеріали. У 2 тт. / Упор.: Верстюк В.Ф. (кер.) та ін. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 379.

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

Харьковская городская дума о III-ьем Универсале

Как у нас уже сообщалось, в заседании гор[одской] думы 29-го ноября при обсуждении вопроса об отношении думы к 3-му Универсалу украинской центральной Рады дума заслушала только декларации отдельных фракций думы.

Первым выступал с большим докладом С.П.Тимошенко¹, остановившийся на истории образования центральной Рады. В заключение он оглашает следующую резолюцию

С.П.Тимошенко (укр[аинский] с[оциал]-д[емократ])

Харьковская гор[одская] дума, обсудив 3-й Универсал центральной Рады, постановляет: 1) признавать центр[альную] Раду и ее исполнительный орган генеральный секретариат высшей властью на территории Украинской республики; 2) всемерно способствовать успешному проведению выборов в украинское Учред[ительное] Собрание; 3) приветствовать решительные шаги центр[альной] Рады и генеральн[ого] секретариата по борьбе с анархией и экономическим развалом, которые ведут Украину и всю Россию к гибели; 4) считать правильными шаги центр[альной] Рады и генеральн[ого] секретариата по осуществлению перемирия и мира в согласии с союзниками; 5) приветствовать центр[альную] Раду и генеральн[ый] секретариат по организации обще-социалистического всероссийского правительства федеративной Российской республики.

Следующий оратор И.М.Хоткевич² в резолюции от «украинского демократического блока» в общих чертах поддерживает С.П.Тимошенко (Гл[асный] Хоткевич произносит речь по-украински).

По украински же произносит далее речь А.М.Соколовский³ (украинский с[оциалист]-р[еволюционер]).

Совершенно определенное и ясное положение занимают в вопросе об отношении гор[одской] думы к 3-му Универсалу с[оциалисты]-[революционеры] интернационалисты в своей декларации.

С[оциалисты]-[революционеры] интернационалисты (оглашает В.А.Ага-Беков⁴)

Харьковская гор[одская] дума высказывается за присоединение г[орода] Харькова к украинской демократической республике, как составной части российской федеративной республики на основе принятых центральной Радой положений о санкционировании украинской республики всероссийским Учред[ительным] Собранием по выражении воли всей Украины на украинском Учредительном собрании, созванном на основе четырехчленной формулы при условии гарантии прав национальных меньшинств. При этом конструкция власти в Харьковской губ[ернии] должна быть такова, чтобы вполне были гарантированы права населяющих Харьковщину национальных меньшинств.

Впредь до создания украинским Учред[ительным] Собранием правиль-

но сконструированной истинно-народной власти, гор[одская] дума признает краевым органом власти генеральный секретариат украинской центральной Рады, опирающийся в делах управления Украиной на органы революционной украинской демократии и демократии национальных меньшинств, а также на органы местных самоуправлений.

К этой резолюции присоединяется М.Б.Лившиц⁵ (от имени соц[иалистической] Евр[ейской] Раб[очей] партии).

Далее следует декларация фракции «Поалей-Цион» (оглашает г[ласный] Хейфец⁶).

Н.Н.Познанский⁷ оглашает декларацию народных социалистов

Фракция трудовой нар[одно]-социалистической партии по своей программе всегда стояла и стоит за самое широкое национальное самоопределение, требует самой широкой федерации и поэтому полагает, что и Украина, при условии соответствующего волеизъявления населения должна войти в состав общероссийской федеративной республики, как отдельный член этой федерации. Однако, с общегосударственной точки зрения, как практическое осуществление автономии той или другой области, так и определение границ этой области должно быть произведено по решению общероссийского Учред[ительного] Собрания и путем опроса местного населения. (При настоящих же условиях, пока по данному вопросу нет решения всероссийского Учред[ительного] Собрания и население ни в каком порядке не опрошено. Когда центр[альная] Рада, накануне созыва всерос[сийского] Учред[ительного] Собрания, в порядке самочинном провозглашает Украинскую Республику, включая в нее захватным путем те или другие губернии и уезды, стремится предпринять существенные реформы ее социального строя, и наконец в явное нарушение идеи целостности государства, в несомненной его [...], и в попрание его чести, решается на самостоятельные переговоры о мире, фракция нар[одных] социал[истов] не может признать действия Рады ни правомерными, ни соответствующими интересам как русского народа, так и народа украинского, не выражающими волю населения и потому постановления Рады не считает обязательными для населения г[орода] Харькова.

Вместе с тем, поскольку в настоящее время не могут считаться окончательно разрешенными вопросы об автономии Украины и ее границах фракция считает преждевременным созыв украинского Учред[ительного] Собрания.

После речей представителя объединенных польских организаций Я.М.Пиотровского⁸ и с[оциал]-д[емократа] оборонца А.А.Поддубного⁹

А.В.Маклецов¹⁰ докладывает резолюцию к[а]д[етов].

Всероссийское Учредительное Собрание есть единственный и верховный решитель судеб всей России. Созыв украинского Учредительного Собрания обладающего суверенной властью, предполагает совершенную независимость Украины от России, что с точки зрения партии Народной Свободы является недопустимым. Украинская центральная Рада в теперешнем своем составе не основана на всеобщем голосовании и не может быть признана

органом, выражающим волю всего населения края. Генеральный же секретариат, согласно постановлению Временного правительства, существующего и поныне, является лишь органом последнего в украинских губерниях. Акт о включении Харьковской губернии в территориальные пределы Украины противоречит инструкции Временного Правительства генеральному секретариату и в своем теперешнем виде представляется преждевременным и не опирающимся на ясно выраженную волю всего населения Харьковской губернии. Умаяя именем народов Украины права всероссийского Учредительного Собрания и возлагая на себя всю полноту законодательной власти, Рада посягает на права и того украинского Учредительного Собрания, которое она сама призывает к жизни предвосхищая и формы государственного бытия, и формы социального уклада. Третий универсал центральной украинской Рады и по источнику своего происхождения, и по содержанию не может быть признан актом государственного значения, имеющим силу обязательности. Партия Народной Свободы, всегда настаивая на необходимости децентрализации управления и законодательства в России, требует предоставления прав провинциальной автономии высшим территориальным самоуправляющимся союзам в в определенных сферах местной хозяйственной и национально-культурной жизни и предусматривает возможность слияния таких союзов в более обширные самоуправляющиеся области. В частности, партия высказывается в пользу автономии Украины при соблюдении следующих условий: 1) вопрос этот подлежит решению всероссийского Учредительного Собрания; 2) единство России не может быть нарушено; 3) должно быть обеспечено правильное выражение воли заинтересованного населения; 4) должны быть ограждены права русского языка как общегосударственного и международного и соблюдены интересы национальных меньшинств.

Партия твердо верит в прочность братской связи великих народов единой свободной России.

М.И.Футран¹¹ оглашает резолюцию еврейских объединенных организаций.

Думская фракция еврейских объединенных организаций как представительница одного из национальных меньшинств, борющихся за свои национально-политические права, стоит на почве самого широкого самоопределения национальностей и считает федеративный республиканский строй наиболее обеспечивающим народностям России возможность свободного национального развития и мирного сожительства на благо всей единой России. Мы находим при этом что границы Украины должны быть окончательно определены волею всего населения путем плебисцита и считаем, что как самый принцип федеративного устройства России, так и вопрос о государственном строе Украины, а также основы самоуправления национальных меньшинств на Украине должны быть окончательно утверждены всероссийским Учредительным Собранием. Принимая, однако, во внимание целый ряд условий настоящего момента, каковы: 1) отсутствие единой, всеми

признаваемой центральной власти; 2) царящую во всей стране анархию и братоубийственную гражданскую войну и 3) необходимость борьбы с контрреволюцией – мы впредь до разрешения упомянутых выше вопросов всероссийским Учредительным Собранием, считаем целесообразным признать центральную Раду представительницей краевой власти.

Объединенные с[оциал]-д[емократы] (меньшевики), оглашает В.И.Марков¹².

Признавая полное право на национальное самоопределение вплоть до отделения, гор[одская] дума находит наиболее целесообразной и выгодной для демократии формой самоопределения – территориально-политическую автономию ее в этнографических границах, определяемых плебисцитом, с обеспечением прав национальных меньшинств. До плебисцита и до созыва Учредительного Собрания (украинского) гор[одская] дума рассматривает центр[альную] Раду, как орган краевой власти на территории, указанной 3-м универсалом. Гор[одская] дума считает нецелесообразным бороться с деятельностью Рады и генер[ального] секретариата поскольку эта деятельность не выходит за пределы краевой власти и не принимает характера борьбы с тем или иным отрядом демократии.

Стоя на точке зрения территориально-политической автономии, гор[одская] дума констатирует, однако, что 3-й универсал проникнут опасными для демократии сепаратистскими тенденциями к отделению или хотя бы экономическому обособлению Украины. Гор[одская] дума будет потому рассматривать 3-й универсал не как конституционный акт, полагая, что окончательная конституция Украины должна быть установлена украинским Учредительным Собранием, причем отношения между Украиной и Россией должны быть определены по соглашению между украинским и всероссийским Учредительными Собраниями.

Гор[одская] дума считает необходимым производство выборов в украинское Учред. Собрание и примет все меры к тому, чтобы выборы [...] в нормальных условиях, обеспечивающих свободное проявление воли народов, населяющих Украину.

С[оциалисты]-р[еволюционеры] оборонцы (Оглашает Е.М.Ладнов¹³).

Принимая во внимание, что в момент анархического развала, грозящего гибелью Российскому государству, центральная рада взяла на себя инициативу организации областной госуд[арственной] власти, стремящейся вернуть страну на путь возсоздания государственного порядка и укрепления и сохранения завоеваний революции, харьковская гор[одская] дума заявляет, что она признает центральную украинскую раду как орган краевого государственного управления впредь до установления всероссийскими, украинскими и другими краевыми учредительными собраниями окончательной формы государственного строя и выяснения пределов отдельных федеративных единиц путем плебисцита.

П.А.Кин¹⁴ оглашает декларацию большевиков.

«Принимая во внимание, что октябрьская революция свалила буржуазную диктатуру и обеспечила свободу самоопределения народностей Российской республики, что после октябрьской революции борьба за самоопределение народов неразрывно связана с поддержкой правительств советов в их борьбе с буржуазной контр-революцией, то 3-й универсал, в связи со всей практической политикой теперешних вождей рады сводится к непризнанию радой правительств Советов раб[очих] и солд[атских] депут[атов], борьбе с советской властью и насильственному, без предварительного опроса населения, навязыванию власти теперешней киевской рады населением местностей, не выбиравших рады, и протестуя против политики рады, гор[одская] дума заявляет, что рада не заслуживает доверия трудовых рабочих и крестьянских [...], что дума протестует против аннексии г[орода] Харькова и Донецкого бассейна радой и признает властью в Харькове Сов[ет] раб[очих] и солд[атских] депут[атов]; протестует также против отдачи части Донецкого бассейна на съедение Каледину¹⁵ и поддержать, если в этом окажется необходимость с оружием в руках труженников шахт в их борьбе с Калединым, признает необходимым нерасчленение Донецкого бассейна и оставление г[орода] Харькова центром Донецкого бассейна и, что при всяких условиях может быть признана лишь одна власть советов.

Только рада выделенная съездом Сов[етов] раб[очих] и солд[атских] деп[утатов] может обеспечить правильный созыв Украинского Учредительного Собрания и обеспечить право всех рабочих и крестьян.

По предложению Б.П.Куликова¹⁶ окончательное решение вопроса об отношении думы к 3-му универсалу откладывается до субботы.

Южный край. – 1917. – № 14340. – 1 грудня. – С. 5.

**Городская дума.
Заседание 2-го декабря.**

В повестке – продолжение обсуждения вопроса о III-ем Универсале центральной украинской Рады. Много гласных, много публики. Заседание думы открывается только в 10½ час[ов] веч[ера] под председательством Я.Л.Рубинштейна¹⁷.

[...]

По вопросу об отношении харьковской гор[одской] думы III-му Универсалу центральной украинской Рады, Л.Б.Голубовский¹⁸ оглашает объединенную резолюцию фракций присоединившихся к Универсалу, а А.В.Маклецов – объединенную резолюцию фракций, высказывающихся против Универсалу.

Объявляется перерыв, после которого принимает следующую резолюцию:

«Харьковская гор[одская] дума высказывается за присоединение г[орода] Харькова к укр[аинской] демократической республике как составной части Российской демократической республики на основе принятых Центральной Радой положений о функционировании украинской республики Всерос[сийское] Учредит. Собрание по выражении воли всей Украины на украинск[ом] учред[ительном] собрании созываемом на основе четырехчлен[ной] формулы с пропорц[иональным] представительством при условии гарантии прав национ[альных] меньшинств, причем обязательное выявление воли народа должно быть произведено путем плебисцита, организованного Учредительными Собраниями.

При этом конструкция власти в Харьковской губ[ернии] должна быть такова, чтобы были гарантированы права населяющих Харьковщину национальных меньшинств.

Впредь до создания украинским учредительным собранием правильно сконструированной истинно-народной власти, гор[одская] дума признает краевым органом власти генеральный секретариат Украинской Центральной Рады, опирающийся в делах управления Украиной на органы революционной украинской демократии и национальных меньшинств и органы местных самоуправлений. Городская дума считает необходимым производство выборов в украинское учредит[ельное] собрание и примет все меры к тому, чтобы выборы прошли в нормальных условиях, обеспечивающих свободное изъявление воли народов, населяющих Украину».

Резолюция сопровождается бурными аплодисментами.

Южный край. – 1917. – № 14344. – 3 грудня. – С. 5.

КОМЕНТАРІ:

¹ *Тимошенко Сергій Прокопович (1881–1950) – український та польський політичний діяч, архітектор. Народився у с. Базилівці Борзнянського повіту Чернігівської губернії (тепер с. Крупське Конотопського району Сумської області). Навчався у Санкт-Петербурзькому інституті цивільних інженерів. Активний діяч українського національного руху. У 1917 р. – член Української Центральної Ради, Харківської губернської української ради, гласний Харківської міської думи, Харківський губернський комісар УНР. У 1919–1920 рр. – Міністр шляхів сполучення УНР. Після революції перебував у Польщі та Чехословаччині. У 1935–1939 рр. був депутатом польського парламенту. З 1944 р. жив у Німеччині, з 1946 р. – у США.*

² *Хоткевич Гнат Мартинович (1877–1938) – український письменник, мистецтвознавець, музикант, актор, режисер. Народився у Харкові. У 1900 р. закінчив Харківський технологічний інститут. Брав активну участь в українському національному русі. У 1906–1912 рр. проживав в Австро-Угорщині. Наприкінці 1916 р. висланий до Белгорода, а згодом – до Воронежа. У 1917 р. – голова Українського організаційного комітету у Харкові, член Харківської*

губернської української ради, гласний Харківської міської думи. Після революції – викладач та організатор Державної капели бандуристів імені Т.Шевченка. У 1938 р. заарештований, звинувачений у шпигунстві та націоналістичній діяльності і невдовзі розстріляний. Автор багатьох художніх та музичних творів, наукових розвідок та підручників.

³ **Соколовський Олександр Іванович** (?–?) – солдат 1-го саперного полку, член УПСР.

⁴ **Ага-Беков В.А.** (?–?) – гласний Харківської міської думи, есер, товариш голови Виконавчого комітету Ради об'єднаних громадських організацій Полтавської губернії, кандидат в депутати Всеросійських Установчих Зборів. У 1918–1919 рр. – міський голова Харкова. У 1922 р. був заарештований. Подальша доля невідома.

⁵ **Лівшиц Мойсей Борисович (Борухович)** (?–?) – присяжний повірений, член виконавчого комітету Ради робітничих і солдатських депутатів, член соціалістичної єврейської робітничої партії.

⁶ **Хейфец (Хефец) Зиновій Мойсейович (Абрамович Зевс)** (1871–1970) – політичний діяч, журналіст, один із лідерів та ідеологів лівосоціалістичного крила сіоністського руху. Народився у м. Мелітополі Таврійської губернії. Навчався у Новоросійському (Одеса), Вільному (Брюссель) та Харківському університетах. Член партії «Поалей-Ціон». У 1917 р. – гласний Харківської міської думи. Після революції переїхав до Палестини, де став одним із лідерів робітничого руху. Після утворення держави Ізраїль у 1948 р. – співорганізатор партії «Мапам» та редактор газети «Ал ха-мишмар».

⁷ **Познанський Микола Миколайович** (1868–?) – присяжний повірений. Закінчив юридичний факультет Харківського університету. Перший товариш Голови Державної Думи 2 скликання. З 1914 р. – товариш голови Харківської ради присяжних повірених. Член Трудової народно-соціалістичної партії. Після революції продовжував юридичну практику.

⁸ **Піотровський Я.М.** (?–?) – гласний Харківської міської думи за списком польських організацій.

⁹ **Піддубний Олексій Акакієвич** (?–?) – присяжний повірений, член Харківського обласного комітету Союзу міст, військовий комісар Харківського губернського громадського комітету.

¹⁰ **Маклецов Олександр Васильович** (1884–1948) – народився у с. Городне Харківської губернії. У 1908 р. закінчив Харківський університет. Під час Першої світової війни викладав у евакуйованому до Харкова Ново-Олександрівському інституті сільського господарства. З 1913 до 1919 р. – приват-доцент Харківського університету. Один із лідерів харківської організації Партії народної свободи. У липні 1917 р. обраний гласним Харківської міської думи. 1919 р. емігрував до Королівства сербів, хорватів та словенців. Протягом 1922–1926 рр. проживав у Празі, де працював у приватному вищому навчальному закладі для російської еміграції. 1926 р. отримав посаду ординарного професора університету у Любляні. Автор великої кількості наукових праць з юриспруденції.

¹¹ **Футран Михайло (Мойсей) Гнатович** (1897–1943) – голова товариства допомоги бідним євреям Харкова, лікар, професор, автор книги «Минуле і майбутнє Березівського курорту».

¹² **Марков В.І.** (?–?) – член редакційної колегії газети Харківської ради селянських депутатів «Труд и воля».

¹³ **Ладнов Євген Михайлович** (188? – після 1932) – білоруський національний діяч, полковник. Народився у Вітебській губернії. Під час Першої світової війни воював на фронті у російській армії. Після Лютневої революції – заступник голови Харківської губернської ради селянських депутатів, голова Ради селян-солдат Харківського гарнізону. Учасник Першого Усебілоруського конгресу (5–17 грудня 1917 р.). Член Білоруської партії соціалістів-революціонерів. Член білоруського національного комітету в Одесі. Міністр закордонних справ та міністр військових справ Білоруської народної республіки. У 1919 р. – керівник білоруської делегації на Паризьких мирних переговорах. З 1921 р. проживав у Варшаві та Берліні. Дослідник масонів. Автор книги «Вогнем і мечем, голодом і хворобами».

¹⁴ **Кін Павло Андрійович** (1882–1943) – народився у колонії Мизиричи Суразького повіту Чернігівської області (нині – Клинівський район Брянської області). З 1894 р. працював учнем на Харківській кондитерській фабриці, з 1897 р. – на Луганському паровозобудівному заводі, згодом проживав у Баку, Єкатеринбурзі, Бердянську. Член РСДРП(б). Багаторазово очолював більшовицькі революційні комітети та репресивні органи у Луганську, Харкові, Одесі, Самарі, Казані, інших містах. Протягом квітня-липня 1921 р. – народний комісар внутрішніх справ УСРР. У подальшому очолював виконкоми Миколаївської та Волинської рад депутатів трудящих. Обирався членом ЦК КП(б)У, Всеукраїнського центрального виконавчого комітету та Центрального виконавчого комітету СРСР. У 1930–40-х рр. працював на Уралі, Північному Кавказі, Ростові-на-Дону. Остання посада – голова райвиконкому у Туапсе (Краснодарський край, Росія).

¹⁵ **Каледін Олексій Максимович** (1861–1918) – російський військовий і державний діяч, генерал. Народився на хуторі Каледін станиці Усть-Хоперської Усть-Медведицького округу Області війська Донського (тепер – Серафимовицький муніципальний район Волгоградської області, Росія). Навчався у 2-му військовому Костянтинівському та Михайлівському артилерійському училищах та Миколаївській академії генерального штабу у Санкт-Петербурзі. З 1879 р. служив в армії. Влітку 1917 р. був обраний отаманом Війська Донського. У цьому статусі після більшовицького перевороту у Петрограді узяв на себе усю повноту влади у Донській області. На початку листопада окремі частини донських козаків, переслідуючи більшовиків, вступили у межі УНР, що викликало протести з боку харківської організації РСДРП(б). Приязні стосунки між О.Каледіним та керівництвом УНР були також однією із причин претензій Ради народних комісарів до Центральної Ради. Зазнавши поразки від більшовиків у січні–лютому 1918 р. склав повноваження отамана й кінчив життя самогубством.

¹⁶ **Куликов Борис Павлович** (?–?) – присяжний повірений, захисник у політичних судових процесах 1905 р., у 1917 р. – член трудової народно-соціалістичної

партії. Один із засновників радянської адвокатури в Україні. 3 3 березня 1923 р. – член Харківської губернської колегії захисників.

¹⁷ **Рубінштейн Яків Львович** (1879–1963) – народився у м. Хотин Бессарабської губернії. Закінчив юридичний факультет Харківського університету. Довгий час працював у Німеччині, Франції та Швейцарії. У 1904 р. був засланий до Туруханського краю. Член РСДРП. 3 грудня 1917 р. – голова Харківської міської думи. В еміграції – співробітник нансенівської міжнародної організації у справах біженців, член Союзу російських письменників і журналістів у Парижі.

¹⁸ **Голубовський Лазар Борисович** (?–?) – товариш голови Донецького обласного комітету Ради робітничих і солдатських депутатів, уповноважений міністерства праці по півдню Росії, член південно-російського бюро партії соціалістів-революціонерів. Наприкінці 1918 р. засуджений на три роки у справі лівоесерівського заклоту.